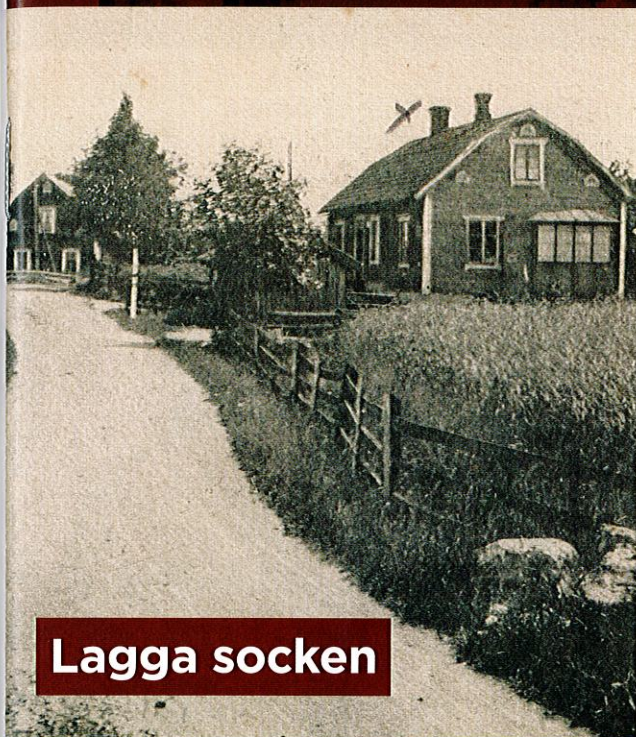

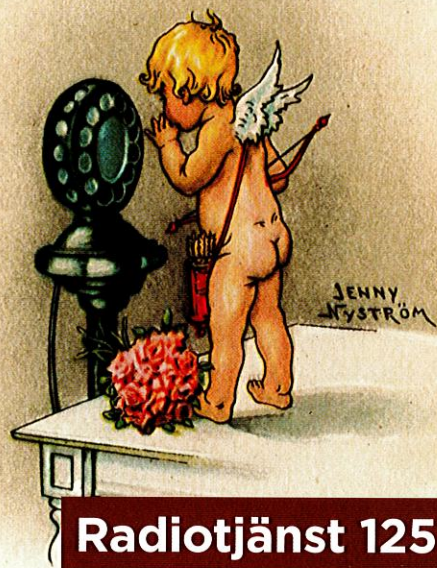
Nº 1
2025

Kort-nytt

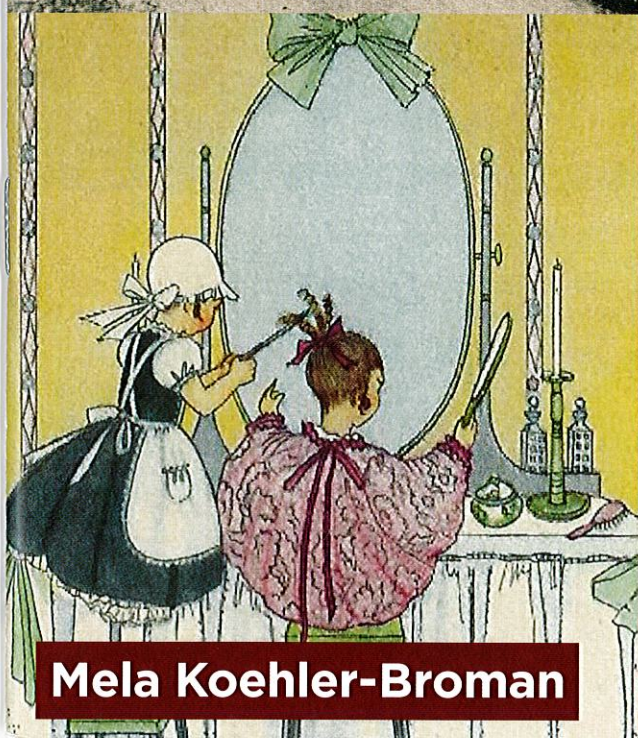
Tidningen för alla vykortssamlare i hela Norden

Lagga socken

Radiotjänst 125 år

Mela Koehler-Broman

Småkryp och träd

Vykort från och om Lagga

Sven-Erik Pernler berättar här om sina försök att finna och registrera de vykort som utgivits med anknytning till Lagga socken i Uppland.

Foto/skanning: Lasse Wynne, Lagga.

Lagga socken är belägen cirka 17 km sydost om Uppsala. Befolkningen har tidigare inte varit särskilt talrik. Idag finns här cirka 1 300 invånare, men som exempel hade socknen 494 invånare år 1960 och 723 sextio år tidigare. Ändå finns idag åtminstone ett femtiotal vykort som på skilda vis kan belysa socknen, dess kultur och historia. Det äldsta är fotograferat under senare delen av 1890-talet och framtaget till försäljning kring år 1902. En kulmen nåddes under 1930–1970-talen. Därefter har produktionen av nya kort successivt minskat, för att under de senaste 25 åren vara i det närmaste obefintlig.

Mitt eget intresse för att samla vykort började redan före tonåren. Hos Alms skrot i södra Uppsala kunde man ibland i ännu osorterade pappershögar hitta mängder med gamla kort, vilka man som pojke bytte till sig mot några tomglas. Lumphandlaren på Repslagargatan i samma stad var det svårare att ha att göra med. Så handlare han var behöll han gärna själv i sitt kök de ofta välfyllda vykortsalbum han fick in från dödsbon. Och antikhandlaren Lars Olsson varnade förgäves en oerfaren ung man som ville byta bort mängder av färggranna postgångna Jenny Nyström-kort mot massproducerade, oanvända brunmurriga kort från tyska katedraler ...

Svart-vita kort

Under barndomens somrar i Lagga, alltifrån slutet av 1940-talet, köpte jag på mig de svart-vita kort med motiv från socknen som fanns att köpa i handlaren Simon Grönwalls lilla filial vid Eriksberg (Kycklingbäck). Vykortsstället var placerat omedelbart till höger

Simon Grönwall med föräldrar och systrar på balkongen till Gamla Persborg (idag Marma Persborg 82) omkring år 1905.

innanför dörren. Inköpen finansierades främst med hjälp av vad godsägaren Bo Nilsson på Örby gård betalade ut för gallrandet av foderbetor och annat arbete vi som barn hjälpte till med, pengar som skulle räcka till mycket under året ...

"Förlag S. E. Grönwall" (ibland Grönvall) stod det angivet på adressidan av de flesta kort i butiken. Men han förmedlade även i sina två butiker kort från bland annat "Förlag: Henry Eeklund, Ängsvaktartorp" och Hartmans Kortförlag AB i Uppsala. Grönwalls förlag samarbetade också för några utgåvor med den produktive vykortsfotografen Leif Wirén i Holsbybrunn. När fotograf inte anges på de grönwallska korten vågar man kanske anta att det är Simon själv som hållit i kameran. Hans kort var alla i "det gamla formatet" (14x9 cm).

Att det förekom felstavningar av såväl Simon Grönwalls som Henry Eklunds efternamn i samband med angivandet av deras förlag kan verka märkligt. Sannolikt hade de inte själva tagit del av adressidestexten före

Den ofta anlitade fotografen Leif Wirén i Holsbybrunn har bidragit med några motiv från Lagga, däribland Väsby då ännu spånklädda kvarn.

dessas korts tryckning. Provtrycken hade ju ofta tom baksida, vilket skulle kunna förklara namnförvanskningarna.

Lite konstigt är det kanske att Simon aldrig utgav några kort med någon av sina båda butiker som motiv. Många var nämligen de lanthandlare som tillhandahöll vykort som visade den egna handelsboden. Inte heller blev det något vykort av missionshuset, där han var en av medlemmarna. Och att Eda saknas i utgivningen kan verka märkligt, med tanke på hur många kolonibarn som årligen vistades där sommartid. Nå, befolkningsunderlaget var litet, antalet kortmotiv ändå relativt stort,

så kanske fanns inte underlag för ytterligare produktioner.

Kanske bör jag förtydliga vad jag menar med rubrikens "om Lagga". Tills vidare har jag lagt in sju sådana kort i min samling.

Under "Milsta" finns två med anknytning till Carl Milles (född på Örby gård) och Sten Sturemonumentet i Uppsala. Anledningen är att Carl August Thärnström i Milsta, död 1916, var Milles modell vid skapandet av monumentets kraftfulle krigare med armborst.

Under rubriken "Kyrkan" har jag lagt in tre kort från Millesgården med dess fem musicerande änglar från 1949–1950, varav lurblåsaren är prototyp för Carl Milles skulptur nära moderns grav på Lagga kyrkogård, samt ett av hans egen grav i kapellet på Millesgården.

Under "Örby" har jag lagt in ett kort med Sju helvetes gluggar samt Syskrinet vid Östra Ågatan i Uppsala, utifrån att ägaren av Örby gård, Edvard Nilsson, köpte dessa hus år 1925 då barnens fortsatta skolgång inne i staden blev aktuell.

Men vad gäller urvalet av kort "om Lagga" blir frågan främst var man bör sätta gränserna. Så har jag valt bort Ruth Andersson Milles illustrerade kort, trots att hon som barn bodde på Örby gård och möjligen kan ha hämtat inspiration därifrån.

Örby gårds manbyggnad förekommer på flera vykort under 1900-talet. Detta är från omkring 1907, möjligen redan 1905. Utan uppgift om fotograf eller förlag.

Färgfoton i nytt format

Långt senare skulle de vykort som tillhandahölls i kyrkan bli intressanta för mig. Jag kan inte påminna mig särskild många besök och kortköp i Lagga kyrka som barn. Klockklängen minns jag. Och lugnet i socknen från lördag kväll till måndag morgon. Men jag mötte exempelvis aldrig kyrkoherden Gunnar Zamore i gudstjänstsammanhang, även om jag givetvis mycket väl kände igen honom. Jag minns inte ens var korten låg till försäljning före ombyggnaden 1978.

Nå, vad gäller vykorten så var det kyrkan som tillhandahöll de första korten i färg och i "det nya formatet" (14,8 x 10,4 cm). En övergång sker med Gunnar Zamores kort av Milles-ängeln, ännu i svart-vitt men större än tidigare, detta samtidigt som ett kolorerat kort år 1962 med Knivsta pastorats fem medeltida kyrkor tillhör övergångsfasen. (Husby-Långhundra tillfördes pastoratet först ett decennium senare.)

Kyrkan kom snart också att bli den enda plats i socknen som tillhandahöll vykort, givetvis då med främst kyrkliga motiv. Affären i Milsta hade upphört redan 1931 och de två i Nya Persborg och Eriksberg stängde 1964. Men också alla kyrkokort är gamla nu, även de i färg. Pastorsexpeditionen i Knivsta är inte ensam om att ha skåp fyllda med idag osäljbara kort.

Den ende som under de senaste två decennierna professionellt tagit fram vykort med Lagga-motiv är, så vitt jag vet, Ulf Hellgren i Österbybruk.

Hans nytagna vykort av Lagga kyrka exteriört 2017 gjordes i en extremt liten upplaga: 10 stycken. Det rörde sig då om en ersättning för hans slutsålda vykort med motsvarande motiv, framtaget 1999. Hellgrens kort är samtliga i små upplagor och har sålts på bland annat Vykortets Dag i Uppsala.

Att vykortens tid är över märks inte minst av att bara en enda av socknens välbesökta ridanläggningar har producerat något kort:

Lagga ridskola vid Stora Berget. Detta kort är intressant inte minst därför att det är ett flygfoto i färg från mitten av 1990-talet.

Den första generationen kort

När jag började botanisera i vykortsställen i Lagga och Knivsta, var givetvis de allra först utgivna korten sedan länge utgångna. De hade tagits fram alldeles i början av 1900-talet och rimligen utbjöds de i Milsta Handelsbod och Nya Persborg. Affären i Eriksberg öppnade däremot först 1925. Om man därtill omkring år 1910 i Lagga kyrka försålde det äldsta vykortet av nämnda kyrka i vinterskrud återstår att undersöka.

Några av de äldsta korten kan vara framtagna utifrån ett visst mått av "egenintresse". Jag tänker på kortet med Grönwalls familj på balkongen till huset i Gamla Persborg och det äldsta kortet med "Örby herrgård" (båda på förra uppslaget) samt kortet med Milsta och Thärnströms hus. Samtliga dessa saknar uppgift om fotograf och förlag. Andra kort hade ett större "allmänintresse". Dit hörde Mora stenar, skolhuset och kyrkan.

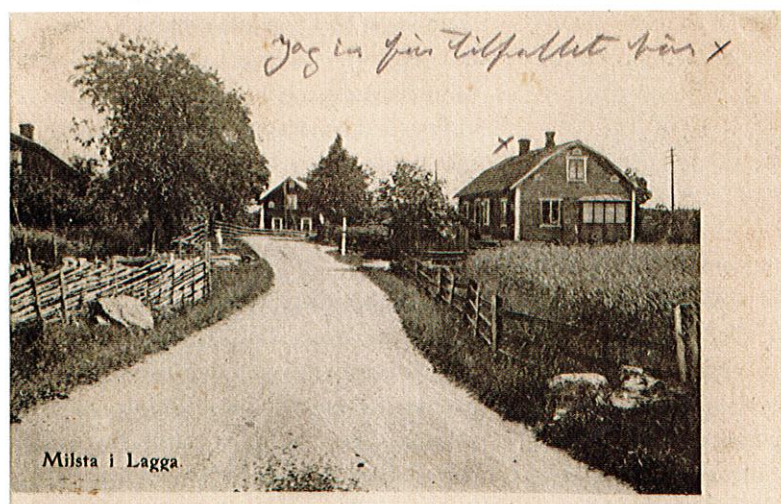
Ett par speciella problem är förknippade med de första vykorten från Mora stenar. De är importerade, och av två importörer parallellt, fast framställda med olika numreringar. Men det brukade fotografiet 1902 är ett och detsamma, taget av fotografen Nils Bouveng under 1890-talets andra hälft. Den ene importörens kort fanns med två olika stora skrivtytor under fotot. Den större skrivytan medförde samtidigt att bilden fick beskäras i nederdelen. Till detta kommer att adressidan finns i några olika varianter.

Men framför allt: Mora stenar-korten var helt klart tänkta att försälas över hela landet och är därmed poststämplade också långt från Lagga-trakten. Motivet var säkerligen inte valt på måfå. Åren kring sekelskiftet 1900 var den romantiska svenskhetens blomstringstid. Att hylla vikingahövdingar och svenska kungar låg så att säga i tiden.

Lagga kyrka, Upland.

Kyrkan
avbildas på
eget vykort
först år 1910.
De många
träden längs
hela sydsidan
närmast
förutsatte en
vinterbild.
Utan uppgift
om fotograf
eller förlag,

Milsta i Lagga

Till kyrk-
byn hörde
Thärnströms
gård till
höger med
inplanerad
lanthandel.
Detta kort är
poststämp-
lat i Knivsta
9 januari
1906. Ingen
uppgift om
fotograf eller
förlag.

No. 28. Mora Stenar

Imp. J. D. S. J.

Mora stenar,
det äldsta
vykortet från
socknen, är
fototekniskt av
hög klass. Det
utgavs år 1902
av två olika
förlag och var
tänkt för en
vida större
marknad än
Lagga.

Privattagna vykort

Även om det blivit allt svårare att alls hitta några Lagga-kort på Tradera och samlarmässor, så är det verkligen svårt att finna privat framtagna vykort med motiv från socknen, alltså kort som varit tänkta att kunna sändas som vykort och som just därför på baksidan försetts med linjer för adressering, samtidigt som de inte i text anger motivet eller fotografen. Intressanta exempel på sådana kort från sommaren 1928 är Lagga kyrka, prästgården samt klockstapeln. Fotograf var sannolikt församlingens nye kyrkoherde Christian Duhne. Kanske var det gamla kortet av kyrkan i vinterskrud nu slutsålt? Eller så tyckte han att kyrkan, restaurerad året innan under ledning av Örby-sonen Evert Milles, förtjänade också ett sommarkort, även om bilden på grund av all växtlighet inte gör byggnaden rättvisa.

Ett annat exempel är manbyggnaden vid "Samuelssons gård" i Årby, ett kort som jag ännu saknar och mer än gärna skulle köpa. Men förmodligen finns det fler sådana privat framtagna vykort med motiv från Lagga. Varför inte från Kasby eller Gästgiveriet eller Gamla prästgården, till exempel? Här ber jag verkligen om hjälp för att kunna finna och registrera sådana! Observeras bör att under tidigt 1900-tal kunde till och med skol-/klass-

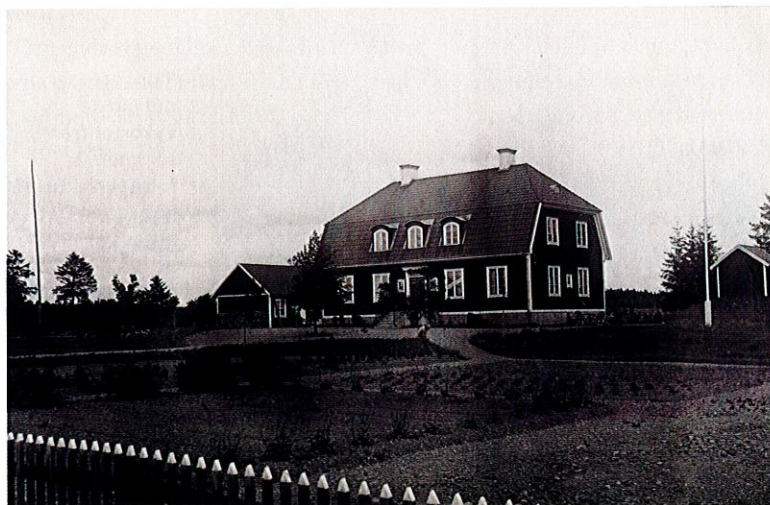
kort ibland tryckas som vykort, ja även familjebilder. Själv kommer jag primärt att hantera topografiska kort.

Till skillnad från förlagskort, som man vanligtvis köpte styckvis för att sända till människor som bodde på andra håll i landet eller utomlands, anskaffade man vanligen sina egna privattagna vykort buntvis. De kunde därför till dels bli liggande oanvända, för att senare ärvas inom den närmaste släkten.

Om någon äger eller känner till sådana kort från Lagga, svart-vita eller hektograferade, vore jag alltså tacksam för upplysning, så att jag kan föra in informationen i mitt register. Hade jag bara känt till den omfattande inskanning av kort från hela kommunen som den tidigare brevbäraren Lennart Runnding i Knivsta skulle komma att företa, hade jag givetvis bett honom om att samtidigt undersöka Lagga-kortens baksida, inte enbart bildsidan. Men vid den tidpunkten bodde jag ännu på Gotland.

Samlingen idag

Nå, hur ser då min samling av Lagga-kort ut idag? Den har i hög grad aktualiserats och påverkats genom min egen bosättning i socknen 2020. Egentliga luckor saknas, om man bortser från osäkerheten rörande privat fram-

Ett privatvykort av prästgården. Sannolikt fotograf är den i april 1928 nytillträdde kyrkoherden Duhne. Detta kort är postgången 1 juli 1929.

tagna vykort under tidens gång. Sakta men säkert har postgångna kort fått ersätta mina icke postgångna, något som har varit angeläget för att försöka precisera somliga korts tillkomsttid och spridning. Ännu återstår dock mycket arbete med att finna just postgångna kort. Det underlättas inte av att allt fler under senare år bosatt sig i Lagga, varav somliga aktivt köper på sig information i ord och bild om sin nya bostadsort. Viss konkurrens finns alltså, inte enbart lokal samverkan.

Vad berättar då stämplarna? Det är förvånande att se hur många Lagga-kort som poststämplat från helt andra orter, ibland långt från Knivsta. Det är begripligt när det gäller det allra första kortet med Mora stenar, vilket uppenbarligen var framtaget för att försälas över hela landet. Det är å andra sidan lika begripligt att det tidiga kortet av det lilla skolhuset främst sändes från hemmaplan. Men det är påfallande hur många av korten från 1930–1950-talet som har poststämplar som idag känns något oväntade. Kanske har korten köpts som minnen i samband med besök i Lagga, för att lite längre fram bli bruksföremål. Mindre underligt är om laggabor emellanåt passat på att posta sina kort vid relativt närliggande postkontor, som i Bergsbrunna eller Uppsala. Samtidigt: postgångna kort med motiv från Lagga tycks ytterst sällan ha haft sin mottagare i Lagga. Fast enstaka exempel finns!

Korten var till sin karaktär inte lämpade för alla former av budskap. De kunde ju läsas av obehöriga under hela vägen från avsändare till mottagare. Följaktligen rymmer korten främst enkla helg-, namnsdags- och födelsedagshälsningar, tack och lyckönskningar, information om planerade besök och ankomsttider, korta semesterskildringar etcetera. Undantagsvis skymtar någon mer fantasieggande korrespondens, då inte sällan av sensuell eller amorös art. Men avsaknaden av omslutande kuvert satte gränser även de gånger då man använde sig av ett nog så enkelt chifferspråk! I det här sam-

Socknens skolhus 1905, utan uppgift om fotograf eller förlag. Ett ofta brukat kort under det närmaste decenniet

Österängens vilohem tillhandahöll på 1940-talet två exteriörkort. Båda saknade uppgift om fotograf och förlag.

manhanget väljer jag dock att inte anföra något meddelande, inte ens då en laggabo bevisligen är avsändare.

Tilläggas kan att ett par objekt av ”vykorts-liknande karaktär” fått ingå i samlingen, båda från Knivsta pastorat. Det något smala samlarområdet lämnar utrymme för detta.

Har du kompletteringar eller frågor? Kontakta mig gärna via telefon/sms 0705438606, e-post sven-erik.pernler@hotmail.com eller papperspost till Marma 132, 74193 Knivsta. Eller varför inte vid ett överenskommet personligt besök i Lagga! En förteckning över vykort relaterade till socknen finns på www.hembygd.se/lagga. ●

Av Sven-Erik Pernler

sven-erik.pernler@hotmail.com